

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Светлана Темелкова Събева, ПУ „Паисий Хилендарски“

за дисертационен труд на Габриела Стефанова Русинова

на тема „Феноменологично-екзистенциални хоризонти на миналото“

Професионално направление 2.3. Философия (Философия на историята)

СУ „Св. Кл. Охридски“, Философски факултет, Катедра „Философия“, Научен
ръководител: проф. д-р Райчо Пожарлиев

Дисертационният труд на Габриела Русинова е структуриран в лаконичен Увод, междинен текст под заглавие „Културно-исторически контекст на философско-теоретичните проблеми за времето“, две основни глави върху темите „Преживяване на миналото“ и „Съ-преживяване на миналото“, и още по-лаконично от увода Заключение; обемът на текста е 173 страници (26 от които представят библиографията). В увода се посочва, че целта на дисертацията е да се анализира „как се преживява миналото в [има се предвид: *според*] екзистенциалната феноменология“ (с.2), а конкретизиращите я задачи са: „1) осъществяване на теоретичен обзор на традиционните съвременни интерпретации на проблема за миналото в екзистенциалната феноменология; 2) анализ [на] различни проявления на оформилите се понятия от проведения теоретичен обзор в техните феноменологични отражения“ (с. 2).

Ако се абстрахирам, доколкото е възможно, от неясния израз „традиционни съвременни интерпретации“, намирам първата задача за изключително амбициозна и обективно много трудно постижима. Това би означавало по същество да се направи обзор на проблема за времето във феноменологията, защото няма как феноменът „минало“ да се откъсне от цялостния „феномен на протичането“ или от другите „модуси на времева ориентация“, казано в Хусерловите термини, нито пък е възможно екзистенциалната феноменология да се отдели от конститутивната и херменевтичната феноменология. Човек би могъл да се насочи към подобна задача, струва ми се, поне с две мотивации: първо, ако има потенциал да направи „междинна равностметка“ на

работата си в тази сърцевинна проблематика на феноменологическото (и на всяко философско) мислене, разчитайки при това на отлично владение на порядъка на феноменологическия дискурс (вероятно в рамките на една дисертация за степен „доктор на науките“); или второ, ако „прохожда“ в проблематиката и възнамерява да направи обзор на вече съществуващи обзори, което, разбира се, не го освобождава от задължението да познава „първичните източници“, т.е. класиците на феноменологията. Габриела Русинова – разбираемо – се насочва към втората стратегия, като обвързва това свръхамбициозно намерение с допълнителна задача, посочена в точка 2. Трудно ми е да разбера какво точно се има предвид (под „различни проявления“ на понятията в техните „феноменологични отражения“, с. 2), но все пак се опитвам да я разтълкувам в духа на направеното във Втора глава, в увода към която се казва, че се търси „многообразието на достъпа до феномена на миналото и как понятието за минало се разгръща в ежедневието, историята, културата, икономиката“ (с. 89). Замисълът да се стигне до емпирично изобилие на начините на феноменализиране на миналото по принцип е добър. Реализацията му обаче за мен остава много проблематична. Втора глава почти не използва набелязания в обзора аналитичен инструментариум за дескриптивни цели, нито пък го оспорва от други методологически позиции (дори и в най-„феноменологическите“ теми за носталгията, фотографията и идентичността, където биха могли да проработят поне базовите разграничения на описания в „ноематична“ и „ноетична“ нагласа). А просто редополага някои феноменологически понятия до други тематизации на „миналото“. Някои фрагменти от текста подсказват, че такова редополагане може да се окаже евристично, но то не би следвало да се прави наивно, без преминаване през проблема за отказа от (или модификацията на) феноменологическото епохе и редукция, респективно през (пре)осмисляне на интенционалната структура на преживяването. Оценявам находките и добрите хрумвания, свързани с фотографията „Последния учител“ (с. 96-101) или пък с метода на микроисторията (с. 134-140), но за съжаление те не са разгърнати така, че феноменологическите и културологическите подходи взаимно да се обогатяват, макар „между редовете“ да се долавят продуктивни интуиции. Освен това структурата на заглавията на двете глави създава погрешното внушение, че запазеният периметър на едните подходи е егологичното „преживяване“, а на другите – интерсубективното и социалното „съ-преживяване“ на миналото. Така че авторката поема още един голям риск работата ѝ в архитектурното поле, скрито под привидно разбираемите

наименования „преживяване и съпреживяване на миналото“, да се окаже твърде разпръсната и лишена от ясни линии на проблематизиране.

Първа глава е структурирана в четири параграфа, а акцентите са поставени върху „Въведение“, представящо ключови ориентири в полето на съвременните феноменологически дискурси, както и върху параграфа „Структура на миналото в контекста на време-съзнанието и образното съзнание: Едмунд Хусерл“. Тук са включени и два съвсем лаконични обзора – единият върху Хайдегер под наслова „всекидневната грижа за минало“, а другият – върху Сартр под заглавието „За-себе си“. В уводните думи се посочва, че задачата на тази глава е да изработи „теоретична рамка“ и „понятиен апарат“ (с. 33), но не е мотивирана различната тежест на обзорите върху класическите автори и защо при цялото настояване върху „екзистенциална феноменология“ акцентът пада не върху Хайдегер или Сартр, а върху конститутивната феноменология на Хусерл. Това, разбира се, е също много трудна задача и тя вероятно изисква да се развият загатнатите от дисертантката във фрагмента за Сартр мотиви за разграничението между феноменология и онтология на времето, проблематиката на негативността и т.н.; или пък в хода на самия анализ да се мотивира съсредоточаването върху Хусерл (което според мен би било по-доброто решение), а „екзистенциалният обрат“ да се въведе в друга глава. Но най-големият проблем на тази глава според мен е „Въведение“-то, изградено изцяло на базата на справочна литература (основно *Енциклопедия по феноменология*). Това само по себе си е напълно допустимо, при условие обаче, че пишещият дисертация има познание от първа ръка поне на основни класически текстове, което ще му позволи да разбира (ако не и да има минимална дистанция към) интерпретациите. Въпросното „Въведение“ обаче оставя съмнения относно последното. Недоумявам например за начина, по който се въвежда феноменологическото разбиране за феноменология на с. 36-37. Несъмнено то може да стане през позоваване на знаменитата статия, писана от Хусерл за *Британската енциклопедия* през 1927 – 1928 година, но това изисква поне разпознаване на факта, че това не е един от хилядите справочни текстове за „феноменологията“, а съдбовен текст за философската идентичност на Хусерловата трансцендентална феноменология, респ. за разлома с Хайдегер. Оставям настрана, че цитатът на т.нар. „дефиниция за феноменология“ на с. 36 не е нито по българския превод на Хусерловата статия, нито по англоезичното или немскоезичното ѝ издание, а по книга на български автор (П. Градинаров), но не мога да си обясня защо Хусерловият текст е подложен на такова

смислово преобръщане. Авторката казва: „В статията *Phenomenology* Хусерл дава дефиниция за феноменология:

нов, дескриптивен метод, който [...]: 1) обосновава една априорна психологическа дисциплина, способна да обезпечи единствено сигурната основа, върху която може да бъде построена строгата емпирична психология, и 2) една универсална философия, която е в състояние да достави органа за методическа ревизия на всички науки“, като посочва в бележка под линия „преводът на цитата е по ...“ (с. 36). Ще припомня добре известния Хусерлов текст, който в немския оригинал звучи така: „‘Феноменология‘ обозначава извършилия пробив във философията в началото на ХХ век нов дескриптивен метод и възникналата от него априорна наука, която е предназначена да предостави принципен органон за строга научна философия и чрез последователно въздействие да направи възможна методическа реформа на всички науки. Паралелно с тази философска феноменология, но най-напред неотделимо от нея, се формира и една нова, методически и съдържателно паралелна психологическа дисциплина, априорната, чиста или ‚феноменологическа психология‘ ... и т.н. Не мога да приема, че размяната на местата между феноменологическа философия и феноменологическа психология в реда на фундиране е дребна грешка, още повече, ако се представя за „цитат“ от Хусерл. Параграфът изобилства със съвсем не незначителни категориални, семантични и фактически грешки, при които, както за съжаление може да се предположи, проблеми на превода на справочните статии се сливат с непознаване на базисни феноменологически текстове и понятия и създават впечатление за нещо повече от проста „небрежност“. Ако човек например познава отчасти темата за генеративността при Хусерл (залегнала в основата на това, което Антъни Стайнбок, а не Хусерл, нарича генеративна феноменология), ще се досети, че не е вярно твърдението на дисертантката на с. 46 : „Понятията ‚генеративност‘ и ‚генеративен‘ се появяват в *Картезианските медитации* в допълнение към трети том на редактирания под заглавието *За феноменология на интерсубективността*“. Вярното е, че тези понятия не се появяват в *Картезиански медитации*, а в третия том на ръкописите *Към феноменология на интерсубективността* от периода 1929-35 година, съпътстващи подготовката на *Картезиански медитации*. Не е нужно да се коментира смисъла на изречението след въвеждането на т.нар. екзистенциална феноменология на с. 39, което гласи: „Нейни последователи са Хусерл и Хайдегер“.

С посоченото досега съвсем не искам да подценявам мисловните усилия, които стоят зад последващите теми в първа глава и да пренебрегвам обстоятелството, че смисловият център тук – както изглежда – е параграфът върху Хусерл. За разлика от останалите параграфи, той има не само справочни, а и аналитични цели. Габриела Русинова избира да „влезе“ в проблематиката на време-съзнанието по по-трудния път – вместо да започне с „феномена на протичането“ и проблема за ретенционално-протенционалната модификация на времевия континуум, тя се насочва към надграждащото се над него различаване между презентиращи (актуализиращи) и репрезентиращи (реактуализиращи) актове. Изборът да се тематизира връзката между фантазията, образното съзнание и припомнянето при Хусерл на базата на ръкописите в XXIII том на Хусерлиана (с. 55-62) е многообещаващ, но и доста труден, затова е напълно разбираемо, че авторката следва неотклонно коментарите на немския издател и английския преводач на тома. Следващата тема за активните и пасивните синтези е представена основно чрез книгата на Виктор Байсага *Концепцията за пасивност във феноменологията на Хусерл* (с. 63 – 71). Въпреки натрапващи се смислови грешки при превода, този параграф оставя в мен впечатлението, че дисертантката като цяло е уловила сърцевината на тези два ключови проблема в Хусерловата аналитика. Но липсата на екземплярно аналитично описание на интенционални структури – което би могло да се разгърне примерно във връзка с въпроса дали „спомените на Марк Твен [са] фикция или фалшиви спомени“ (с. 62) или пък с „безобектния“ характер на носталгията (вж. с. 141) – прави трудно да се отчленят авторови приноси. В следващите параграфи, представящи лаконични обзори върху Хайдегер и Сартр, не мога да открия аналитични постижения.

Авторефератът отразява съдържанието на текста, като възпроизвежда, за съжаление, изброените слабости; претенциите на приноси 3 и 4 според мен не са защитени.

Становището ми се фокусира върху тези части от дисертацията, които претендират за принос към екзистенциално-феноменологическото схващане за минало, макар че ми е трудно да превъзмогна цялостното си впечатление за изключително „суровата“ и „бриколажна“ версия на този труд. Давам си сметка обаче за обективните трудности, пред които е била изправена Габриела Русинова. Така или иначе тя е избрала да застане зад написаното и уважавайки сериозността на мисловното ѝ усилие, бих ѝ задала следния най-общ въпрос относно това, което тя декларира (според мен без

обаче да разгръща и обосновава) като теза на дисертационния труд: какъв е *начинът на конституиране* на тази „предрефлексивна структура на време-преживяване, която задава съдържанието на социалните, културни, антропологични, икономически процеси“ (с. 3, с. 143), тя подчинява ли се на *някой* от Хусерловите модели на времева конституция и има ли трансцендентален характер ?

В заключение: независимо от критичното ми становище, отчитайки трудността на изследователското поле, в което попада дисертацията, както и положените усилия за овладяване му, при убедителна устна защита бих препоръчала на уважаемото научно жури да присъди на Габриела Стефанова Русинова образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (Философия на историята).

5.02.2020 г.

доц. д-р Светлана Събева